Iulia Mărgărit

NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

BUTUŞÍNĂ

Cu pl. *butuşini*, cuvântul-titlu, *butuşină* s.f., figurează în DGS I cu mai multe accepţii: 1. NALR – Olt., h. 661 / pct. 975, Maglavit, Dolj „butaş de viţă de vie”. 2. *id.*, h. 660 / pct. 916, Alunu, Vâlcea, pct. 967, Salcia, Mehedinţi „butuc de viţă de vie”. 3. *id.*, h. 636 / pct. 905, Bumbeşti, Jiu „suportul de lemn în care este înfiptă nicovala”. 4. var. *butucină* s.f., pl. *butucini* ALRR – Munt. şi Dobr., h. 406 / pct. 785, Suhaia, 784, Piatra, Teleorman „rădăcină la viţa de vie”: *Scoţ* ***butucinili*** *sau* ***rădăcinile*** [viţei] (pct. 784).

După desfăşurarea de sensuri oferită de DGS I, s-ar părea că din semantismul (de bază?) „butuc de viţă de vie” (2.) s-au desprins sensurile adiacente (1., 4.) şi că, de fapt, acesta este foarte aproape de cel notat cu 4., unul în continuarea celuilalt. De asemenea, se poate deduce şi forma primitivă care subsumează sensurile enumerate, *butucină*, între timp concurată de var. fonetică în expansiune: *butuşină*. Absentă din majoritatea dicţionarelor, var. primordială, cu modificare fonetică, figurează în DA cu înţelesul „retezătură (de copac) de o palmă înălţime, de la suprafaţa pământului, buturugă”, pe baza înregistrării din Păsculescu, L.P., 211 (*Moş Radu şedea lâng-o* ***butuşină***). Acelaşi lexem a fost cules de T. Bălaşel din Ştefăneşti, jud. Vâlcea (*Frunză verde mărgărit / Nu mai poci, am ostenit / Tot umblând după iubit / Şi nimic n-am folosit! / Şi mă dor picioarele, / Ocolind pădurile / Gonind coţofenile / Frământând dragostile! / Mi-au căzut şi unghile / Lovind* ***butuşinile*** *– Şez.* II, 221). Dar dicţionarul-tezaur nu soluţionează etimologia cuvântului, limitându-se la indicaţia „cf. *butuc*”, de altfel, neîndoielnică, însă insuficientă. În aceste condiţii, propunem ca explicaţie contaminaţia sinonimică *butuc/rădăcină*. Proximitatea contextuală (cf. *supra*: *Scoţ* ***butucinile*** *sau* ***rădăcinile***), într-o potenţială organizare primară: *scoţ* ***butucii*** *sau* ***rădăcinile***) ar fi dus la conturarea unui nou cuvânt *butucină*, modificat ulterior, conform rostirii locale, în *butuşină*, atestat în *Lexic reg.*, II, 21 pentru fostul raion Râmnicu-Vâlcea şi pentru o arie mai largă din aceeaşi provincie: Bărbuţ, *Dicţ. olt.*. De altfel, cuvântul figurează în epica populară din zonă: *Mircea vodă ăsta a fost cioban de oi şi el*. *Intrând vitele odată* [într-un teren cultivat], *a mâncat o vie a unuia. A făcut stăpânul judecata ca să-i ia vitele pentru vie. El a zis:*

– Nu este judecată dreaptă! Luaţi-mi rodu vitelor… că la dumneata a rămas ***butuşinele*** *îndărăt! Să rămâie şi la mine* ***butuşinele*** ([aici, fig.!] = vitele) *îndărăt!*

Stăpânul s-a mulţumit de aşa judecată, că aşa vine drept.

(Cioroieni – Dolj, *Legende*, 210).

LR, LXVII, nr. 3–4, p. 281–294, Bucureşti, 2018

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

Fragmentul pune în evidenţă semantismul pentru *butuşini* „butuci de viţă-de-vie”, făcând de prisos orice comentariu, ca şi expresia *a rămâne butuşinile îndărăt* „a rămâne plantele, butucii de… în urma…” înregistrată de DA, fără citat ilustrativ s.v. *îndărăt* 1.

Acelaşi cuvânt semnificând „butuc de…” este confirmat la românii din Bulgaria: *El s-a dus cu secera să taie via* [în cadrul lucrărilor de primăvară] *şi a tăiat o* ***butuşină****, două, şi-a tăiat şî mâna* (*Valea Dunării*, 288).

CHISÉLNIŢĂ

Cuvântul-titlu, *chiselniţă* s.f., absent din glosare şi dicţionare, se întâlneşte la Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, [Bucureşti], Editura Tineretului, 1955: [Pe masă] *se vedea o tavă cu două* ***chiselniţe*** *cu dulceaţă, două pahare de cleştar* (p. 662); *Două străchini… cu mogâldeţe rotunde de unt… două* ***chiselniţe*** *de cleştar cu miere… erau ca o mărturie de prea plinul acestei dimineţi* (p. 720). Analizabil prin *chisea* + suf. *-elniţă*, creaţia lexicală inedită conservă semantismul bazei „vas mic de sticlă, de cristal sau de porţelan în care se ţine dulceaţa”, un împrumut din turcă (*kese*, v. DA, Suciu II). Extensiunea formală a cuvântului s-ar motiva prin proximitatea contextuală a unui model: *şerbetelniţă* „vas în care se fierbe şerbet”, a cărui structură va fi „copiată” întocmai: *Samovarele şi* ***şerbetelniţele*** *fierbeau pe cărbuni, clocotind şi scoţând aburi* (v. DLR s.v., după ŞIO, II_1, 336). Prin transparenţa lexicală deplină, *şerbetelniţă* „se recomandă” ca un derivat intern, întru totul analizabil.

DEVÉSĂ

Însemnând „femeie care risipeşte bunurile din casă”, *devesă* s.f. figurează, ca element inedit, în Bărbuţ, *Dicţ. olt.*. Pentru origine şi sens, propunem corelarea cu verbul „*a devesi* «a împrăştia ca găina boabele, a irosi»”, oferit de Ciauşanu, *Vâlcea*, de fapt, „atestare involuntară”[1], în glosa corespunzătoare verbelor *firosi, forfeca*. În varianta *devăsi*, cu acelaşi semantism, verbul este confirmat, mai târziu, pentru zona Sibiului: *Ni* ***s-a devăsit*** *prunele* (*Lexic reg.*, II, 59). La rândul lor, ambele variante *devesi, devăsi* continuă un verb din limba veche, *adevăsi*, fără rezolvare etimologică în dicţionare, pentru care DA indică aria de circulaţie Mold., Transilv., iar pentru epoca modernă, Oltenia, unde sunt specifice formele aferezate.

[1] Am instituit termenul „atestare involuntară”, în articolul omonim („Fonetică şi dialectologie”, 2011, XXX, p. 27–33) referitor la unităţile lexicale colaterale, prin raportare la corpusul corespunzător al unui glosar dialectal, în sensul că acestea apar exclusiv în glosări sau citate, fără să fie inventariate în repertoriul propriu-zis.

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

Cuvântul-titlu, în acest context, ar putea descinde ca postverbal din varianta cu afereză semnalată în Oltenia, indirect, în calitatea menţionată *supra* (în corpusul de termeni din Ciauşanu, *Vâlcea*).

FLETÉICI (DE CÁRNE)

În exclusivitate în forma de plural, cu înţelesul „bucăţi de carne sfâşiate de pe trupul, din carnea cuiva, şofile de carne, *fleteici de carne*", cuvântul-titlu figurează în Ciauşanu, *Vâlcea* ca „atestare involntară"[1] s.v. *cărnotii*. În corpusul de termeni, autorul a înregistrat singularul *fleteică* „fişteică, şofilă, viţă, şuviţă, bucată lungă", dar fără determinare. La distanţă apreciabilă în timp, Bărbuţ, *Dicţ. olt.* (1990), identifică sg. *fleteică*, evident pentru acelaşi plural, cu o anumită mutaţie semantică, în sensul comasării celor două accepţii din Ciauşanu, *Vâlcea*: „fleică, bucată de carne bună; şofilă; viţă; curea; curea de teren". Nefiind înregistrat în dicţionare, problema etimologiei pentru lexemul anunţat, a rămas deschisă. În acest scop, propunem contaminaţia între cuvinte apropiate formal şi semantic: *fişteică, ~-i* „fâşie lungă şi subţire de piele ori de ţesătură; curea de piele; teren lung şi îngust" (Bărbuţ, *Dicţ. olt.*, s.v.) şi *fleică* „bucată de carne subţire de pe pântecele bovinelor care se consumă, de obicei, friptă la grătar" (DEX s.v.), evident în ordine inversă, în raport cu exemplificarea. Semantismul „bucată de pământ, fâşie" (*Am arat* ***o fâşteică*** *bună de loc până la prânz* – Gl. Argeş), cu var. *feşteică* (confirmată şi de Bărbuţ, *Dicţ. olt.*), va fi preluat de termenul rezultat.

MĂRGINÁŞI

Cuvântul-titlu, în sintagma *mărginaşii Dunării*, l-am întâlnit într-un text cules din Oltenia: *Apoi, dipă aia, multă vreme s-a ivit turcu cu bătaie spre grec, atingându-se şi de* ***mărginăşii Dunării****. Ş-a sărit muscalu şi l-au bătut până l-a dus câtăva vreme în ţara lui* (Vârcol, V., LII, 44). Cu înţelesul evident „riverani",în cazul de faţă „riveranii de la Dunăre", derivatul *mărginaşi* nu a fost preluat în corpusul DLR. Faptul este cu atât mai regretabil cu cât baza derivativă, *margine* „mal, ţărm al unei ape" a fost introdusă în sursa comentată (v. DLR s.v. 3.: *Să umnojeşti semânţa lor ca stealele ceriului şi ca arira pre* ***margirea*** *mariei* – Psalt., 328).

MĂRÍA TA

Urmat de alte adjective posesive sau pronume personale, cuvântul-titlu, învechit şi popular, după DLR, a constituit „un termen de reverenţă, pentru o persoană de rang înalt", de regulă, pentru un domnitor, în istoria noastră. Atribuit în prezenţa

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

persoanei (*Să ne dai un semn şi nouă de* ***mila Măriei Tale!*** – Eminescu, *Opere*, I, 146, după DLR) sau în absenţa acesteia (***Măria Sa*** *este împărat şi este un lucru foarte cu grijă, să nu cadză la vreo primejdie* – Neculce, *L.*, 237, idem), cuvântul, cu o vechime considerabilă în limbă (cea dintâi atestare, în această calitate, a fost identificată la Coresi, Ev., 1., după DLR), ridică probleme în privinţa originii: CADE „de la *mare*", SDLR *mare* + suf. *-ie*, soluţii ignorate sau dezavuate de DLR care consideră derivatul un deverbal, implicând verbul *mări*. Nu se poate să fie aşa, pentru că alte formule de adresare sinonime (*înălţimea ta, luminăţia ta mărimea ta*, în afară de *mărirea ta*, se realizează ca denominative, dar cu afixe diferite). Un argument suplimentar ne oferă textele populare: *De voi mă-ntrebaţi / Care e mai mare / Rupse şi-mi grăiară / „– Eu vă sunt* ***mai mare****, / Tare-s de* ***mărie*** */ Şi de-mpărăţie, / Da-s mai mic de zile"* (Mocanu, *Colinde*, 129). Prezenţa bazei derivative împreună cu derivatul, în limitele aceluiaşi text, „evocă" însăşi desfăşurarea procesului de creare a cuvântului. În acelaşi sens, pledează şi compusul *mai-mare(le)*: *Jupân* ***mai-mare*** *scoate din scrinul breslei condica cu hârţoage şi du-te cu ele la vorbă şi-i spune dezgheţat şi verde ca să ne dea dreptate* […]. *Atunci merseră boiangiii şi calfele lor la* ***mai măria*** *lor şi aşa îi grăiră: – Meştere Ifrime, bine te-am găsit…* (*Legende*, 234). De altfel, ultimul text pune în evidenţă corelaţia pe care o stabilesc vorbitorii între *mare* şi *mărie*, conform analizei pe care o întreprind.

Ca argument, în favoarea derivatului discutat, amintim o altă formulă de adresare, din aceeaşi categorie, de asemenea învechită: *luminăţie*, analizabilă prin *luminat* + suf. *-ie* (***Luminăţia Ta****, eu sunt slugă ascultătoare şi ce mi-i porunci eu voi asculta – Sămănătorul*, după DLR). Cât priveşte un alt termen, cu aceeaşi utilizare, *întunecimea* ta, din punctul de vedere al modului de formare, acesta comportă o altă discuţie.

MÂNZĂŢÍŞURI

Cu precizarea „sg. neîntrebuinţat" şi înţelesul colectiv „juninci şi mânzaţi", cuvântul-titlu se găseşte în Ciauşanu, *Vâlcea*, de unde a fost preluat în DLR şi rezolvat etimologic: *mânzaţi* + suf. *-iş*. Derivatul este însă susceptibil de un comentariu minimal: formativul creează, între altele, colective, dar numai de la inanimate: *aluniş, frunziş, tufiş* etc. Atipic, prin atragerea unei baze-animat, *mânzăţişuri* a apărut, probabil, în mod analogic după genericul *mărunţişuri*, din punct de vedere formal, şi, până la un punct, şi semantic, deoarece reuneşte animale *mărunte* „mici ca vârstă, dar şi ca talie" (cf. DGS II s.v. *măruntac* [d. om] „mic de statură, scund", derivat de la *mărunt* cu aceeaşi semnificaţie). Atribuirea calităţii respective unor fiinţe a constituit probabil, argumentul pentru derivarea bazei *mărunt*. Derivatul creat este confirmat de opera lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 119: *Tăia la vite, făcea pastramă / Avea sub pătul* ***mânzăţişuri****, acolo le ţinea*.

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

MICŞORĂŢÍV

Adjectivul variabil anunţat, *micşorăţiv* „micşorător”, absent din dicţionare şi glosare, figurează în *Ornitologia*, tomul II, 16, de S. Fl. Marian: *În mod dezmierdător sau* ***micşorăţiv*** *se numeşte corbul foarte adeseori* şi *corbuşor, corbişor, corbuleţ* şi *corbulean*. Analizabil (*micşorat* + suf. *-iv*), derivatul se înscrie într-o serie foarte scurtă: *beţiv*, moştenit (lat. *bibitivus*), *uscăţiv, secăţiv*, derivate interne. Dat fiind faptul că *micşorător* semnifică şi „diminutiv” (v. DLR s.v. 9.), am putea considera *micşorăţiv* un semicalc chiar după *diminutiv* (?). Acesta din urmă este atestat la începutul secolului al XIX-lea (la Budai-Deleanu) şi continuă să apară la diverşi scriitori – Heliade Rădulescu, C. Negruzzi. Cu certitudine, în crearea adjectivului din titlu, S. Fl. Marian a urmat „modelul” *diminutiv* pe care el însuşi îl întrebuinţează în acelaşi text: *În balada Corbacu dăm peste următoarele versuri în care se află numirea* ***diminutivă*** *Corbuşor* (id. *ib.*). Am putea considera *micşorăţiv* o creaţie de autor şi, totodată, dat fiind faptul că până în prezent nu se cunosc alte atestări, un hapax legomenon.

DLR a trecut cu vederea cuvântul, deşi acesta figurează într-un text din *Bibliografia* aferentă.

OGÂRJÍT

Ca adjectiv variabil regional, cuvântul-titlu figurează în DLR, în principal, cu următoarele accepţii: 1. „slab, pipernicit, sfrijit, nedezvoltat”; 2. „zgârcit, avar”. Pentru etimologie, dicţionarul-tezaur raportează participiul în discuţie la verbul *ogârji* 1. „a slăbi foarte tare, a ajunge numai piele şi oase”. 2. (Ban.) „a face pozne”. La rândul lui, verbul în cauză, după acelaşi dicţionar, se explică printr-un etimon bulgar *gъrča* „a face cute”, respectiv *gъrčav* „slab, pipernicit”. În locul împrumutului extern, propunem originea internă a verbului cu participiul corespunzător. Avem în vedere adjectivul regional *ogârcos, ~-oasă*, var. s.v. *ogărcos, ~-oasă* „slab ca un ogar”, de la care, prin analogie cu sinonime de felul *pipernicit, sfrijit*, ar fi putut apărea *ogârcit, ogârjit*, analizabile prin potenţialele baze *ogârci, ogârji*. Fie şi numai rostirea dialectală a primului verb ar fi înlesnit crearea variantei *ogârji*.

PISĂGÍ, BĂTUCÍ

Verbul *pisăgi* figurează în DLR cu următoarele sensuri şi citate: 1. „a pisa, a zdrobi”: *Se aud în salon bufnituri înfundate, parc-****ar pisăgi*** *cineva ceva pe o masă* (Caragiale, *O.*, II, 88). 2. (Complementul indică pământul, zăpada etc.) „a bătători,

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

a bătuci": *Se făcură roată în jurul lui, privindu-l cum* ***pisăgea*** *pământul în vârful picioarelor* (D. Zamfirescu, T.S., 70). 3. Fig. „a pisa, a bate tare, a snopi în bătaie": *Cu o sticlă în mână, a încălecat pe el* [= adversar] *şi a început* ***să-l pisăgească*** (Preda, *R.*, 23). 4. Fig. „a învăţa mult, a buchisi". 5. Fig. „a cicăli, a sâcâi". Pentru etimologie, dicţionarul-tezaur se limitează la trimiterea, de altfel, insuficientă „de la *pisa*". Şi alte dicţionare rămân la aceeaşi propunere (DM, DEX). SDLR adaugă detaliul „de la *pisez*, format cam ca *bătucesc, clipocesc*". Numai că cele două verbe nu sunt unitare din punctul de vedere al modalităţii de creare: *bătucesc* figurează în acelaşi dicţionar *de la bat* (SDLR), de la *bate* (DA, DM, DEX), iar pentru *clipocesc*, cele mai mult lucrări fac menţiunea cf. bg. *klepač*.

În privinţa lui *bătuci*, DA sugerează, s.v. *batoc*, o posibilă pistă. Este vorba de informaţia colaterală, referitoare la faptul că în limba sârbă există cuvântul *batoc* „bâtă" (de altfel omonim cu *batoc* „specie de peşte, merlucius"). Pentru un sârb bilingv din Banat, crearea unui verb *bătoci*, cu sonorizare, *bătogi* „a bate zdravăn, a zdrobi", nu ar fi fost un fapt imposibil. Ca efect al raportului sinonimic, *bătogi/pisa,* contaminaţia dintre cele două verbe ar fi dus la crearea celui de al treilea *pisogi*, cu var. *pisăgi*, în rostire dialectală *pisoji, pisăji*, prin hipercorectitudine *pisozi, pisăzi*.

Pe lângă varianta locală bănăţeană, avem în vedere şi posibilitatea creării unei variante simplificate *pisăgi*, prin haplologie, din denominativul *pisălogi* (< *pisălog*), excesiv de lung, ca de altfel şi *pisogi*, înregistrat pentru Oltenia de Ciauşanu, *Vâlcea* s.v.

POÁJGĂ

Cu înţelesurile 1. „cămăşuiala vinului"; 2. „scoarţă de copac (tânăr)"; 3. „crusta unei răni", *poajgă* s.f. figurează în *Lexic reg.*, II, 20 (Vâlcea) şi în Bărbuţ, *Dicţ. olt.*, 158, de unde a fost preluat, mai întâi, de DLR, apoi de MDA. În privinţa etimologiei, sursele citate fac aceeaşi menţiune: cf. *pojghiţă*. Considerăm că stadiul de sugestie al indicaţiei poate fi depăşit, întrucât, semantic şi formal, relaţia *pojghiţă/poajgă* este evidentă. Prin pseudointerpretare, cuvântul „princeps" a fost dezmembrat în virtualele părţi componente, în urma separării presupusului formant rămânând: *poajgă*.

PUZDINĂ

Neînregistrat în dicţionare, *puzdină* s.f. se întâlneşte în scrierile lui I.C. Vissarion: *Ştiţi şi voi că Ghiţă Ursu are* ***o puzdină*** *de copii şi de fraţi, că e neam numeros cu care nu e bine să te iei în colţ* (1983, B., 276). Semantismul deductibil şi tranşa

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

finală a cuvântului constituie argumente pentru identificarea termenilor antrenaţi în contaminaţie sinonimică, potenţial procedeu de creare a cuvântului. Pentru primul dintre aceştia propunem *puzderie*, iar pentru cel de al doilea, *mişină*. Dacă *puzderie* semnifică „totalitatea particulelor lemnoase (din tulpină), rezultate de la meliţatul cânepei”, *mişină*, cu var. *mişună*, înseamnă „mulţime, droaie de fiinţe (mici)”, cu următoarele citate, după DLR: ***mişină*** *de cinovnici* (V. Alecsandri, *ap.* Şăineanu DU); ***mişină*** *de goange, de peşti* (O. Densusianu, Ţ, H., 325); *frământau din nou zăpezile spre casa boierească, prin* ***mişina*** *de oameni* (Galan, Z. R., 224). Contaminarea sinonimică *puzderie* + *mişină* ar putea fi calea de modelare a cuvântului inedit.

REBEDÍNĂ

Ca „denumire dată unei fete bătrâne”, *rebedină* s.f., înregistrat din Vâlcea, inclus în MAT. DIALECT., I, 234, a fost preluat de DLR în corpusul de termeni, dar fără rezolvare etimologică. În acest sens, încercăm analiza lui pe baza afixului *-ină*. Formantul propus apare în derivate feminine peiorative, care desemnează calitatea reprobabilă a persoanei astfel calificate: *başoldină* „femeie grasă şi neîngrijită” < *başoaldă* (v. DEX s.v.), *fârţotină*, formaţie analogică de la *fâţă* s.f. „femeie care se fâţâie excesiv” (v. DEX), după *pârţotină* (înv. şi reg.) „femeie depravată” (v. DLR s.v.). La rândul lui, pentru *rebedină* propunem analiza prin *rebeagă*, var. *repeagă* s.f. „vechitură, rablă”, lexem cunoscut prin nord-vesul Munteniei, ca epitet depreciativ la adresa unei femei: *Eu n-am nimic decât* ***repeaga*** *asta de nevastă şi tot nu mai mă spânzur, iar d-ta care ai putea avea şi-o sută de neveste, gata să mori!* (Vissarion, B., 185), şi sufixul *-ină*. Potenţialul rezultat primitiv, *rebegină, repegină*, susceptibil de modificări, poate sub impulsul lui *başoldină*, s-ar fi putut remodela în *rebedină*.

ROŞCÁV

Adjectivul variabil *roşcáv* „roşcat” figurează în *Gl. Olt.* (pct. 968, 969), fiind consemnat şi în NALR – Olt., III, L. 402 / pct. 934: *Floarea* [ciocârlanului] *e mai mărişoară şi roz aşa,* ***roşcavă*** (pct. 968, Verbiţa, fostul raion Calafat). Ulterior, pe baza aceloraşi atestări, cuvântul a fost preluat în DGS III. Absent din majoritatea dicţionarelor, figurează în DLR, cu acelaşi sens, urmat de indicaţia etimologică cf. *roşcat*. Recent, adjectivul a fost înregistrat la minoritarii români din Bulgaria, cu referire la părul calului: *Am avut un cal* ***roşcav*** (Nestorescu, *Gl. dialectal*). Pe plan intern, hărţile NALR – Olt., respectiv h. 402 / pct. 934, Balş – Olt, cu titlul *(cal) şarg*, răspuns la chestiunea [872]: *Cum îi spui unui cal al cărui păr bate în galben?*, confirmă termenul pentru acelaşi domeniu de referinţă. Între răspunsurile

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

majoritare, *galben*, cu derivatul *gălbui*, urmate de *şarg, roib* „roşcat”, apare şi *roşcav*. Pentru originea acestuia presupunem contaminaţia contextuală între *roşcat* şi un adjectiv cu tranşa finală *-av*, compatibil semantic cu acesta, cum ar fi *ghizdav*, posibil calificativ pentru aspectul fizic al unui cal. Rezultatul intersectării nefiind, după terminaţie, singular în limba română, poate fi integrat unei largi serii (nu neapărat de creaţii interne, de felul derivatelor), *grozav, gubav, hulpav, ligav, lingav, mârşav, puhav, schilav* etc.

SÂMBURĂ

Varianta *sâmbură* s.f., cu pl. *sâmburi*, pentru *sâmbure* s.m. a fost înregistrată în mai multe localităţi din aria dacoromână sudică: pct. 848, Frăţileşti, com. Săveni, Ialomiţa (v. *Gl. Munt.* s.v.), pct. 882, Topolog, 875 Niculiţel, Tulcea, pct. 889, Constanţa, înregistrate în ALRR – Munt. şi Dobr. / h. 663 şi preluate în DGS III s.v. Alături de *sâmbură*, în anchetele pentru ALRR – Munt. şi Dobr., fişa a şasea, a fost consemnată o nouă var. de data aceasta, fonetică, pct. 875, Niculiţel, Tulcea: *sumbură*, explicabilă prin asimilare vocalică [i] – [u] > [u] – [u], poziţionată s.v. *sâmbură* în DGS III. Ca formă inedită principală, necunoscută până la înregistrarea din sursele menţionate, *sâmbura* s-ar putea explica prin influenţa minoritarilor bulgari, prezenţi în zonele amintite. Întrucât cuvântul corespunzător din limba bulgară, *kostilka* „sâmbure”, este de genul feminin, nu excludem posibilitatea ca inovaţia în limba română să se fi petrecut sub influenţa acestuia. Ca argument, invocăm faptul că în graiurile româneşti din Bulgaria a fost atestată noua variantă feminină *sâmbura* de Nestorescu, *Gl. dialectal*, 127. Presupunem că prezenţa noii forme morfologice s-ar datora limbii oficiale pe care românii bilingvi o folosesc dincolo de mediul familial. În acelaşi timp, nu putem ignora aportul factorilor interni. Unul dintre aceştia ar fi analogia cu un sinonim: *sămânţă*. În mod fatal, la fructe, sâmburele este şi *sămânţa* prin care se înmulţesc pomii. Prin urmare, condiţia ar fi ca lexemul *sămânţă* să fie atestat cu semnificaţia din ipoteza propusă. Cu acest înţeles, cuvântul a fost înregistrat la etnicii români din Bulgaria: *Sâmbura? **Sămânţa** la prună* (id. *ib.*).

SCOBÓR

Cuvântul anunţat apare într-un text din volumul *Colinde din sudul Basarabiei*, Chişinău, f.e., 2007 publicat de Maria Mocanu sub egida Institutului de Filologie, Academia de Ştiinţe a Moldovei. Reţinut în secţiunea „Glosar” cu care este prevăzut volumul, *scobor* „covor” atrage atenţia prin glosa atribuită, susţinută de altfel, de textul corespunzător: *Dar pe pat ce-i aşternutu? / **Scobor** verde de mătase, / Peste*

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

scobor – *dalbă pernă* 18/43. Reluarea lexemului în acelaşi paragraf exclude ipoteza unei erori. În aceste condiţii, presupunem posibilitatea unei contaminări sinonimice *scoarţă* + *covor* > *scovor*, prin betacism *scobor*. Ar trebui să admitem faptul că intersectarea celor două lexeme ar fi putut să fie înlesnită de succesiuni de felul: *Am mai dat fiicii noastre… **2 covoară, 2 scoarţe**, 2 cergi* (a. 1734) (după DLR s.v. *scoarţă*). Într-o enumerare inversă, de-altfel posibilă, ar fi apărut contextul favorizant: *2 scoarţe, 2 covoară*.

SMICĂRAIE, SMICĂRUIE

Cele două cuvinte din titlu apar în DLR ca s.f., în limitele aceluiaşi articol: cel dintâi, răspândit prin Olt. şi prin sudul Transilv., cu semantismul „bucăţică de mălai (turtă), de pâine etc.” constituie titlul articolului, cel de al doilea este inserat ca variantă.

Dacă examinăm, oricât de sumar, lexemele amintite constatăm că relaţia impusă de DLR nu se justifică, după cum încercăm să demonstrăm:

– *smicăraie* „fărâmitură” în rezolvarea etimologică a dicţionarului-tezaur „de la *smicura*” nu corespunde realităţii lingvistice. Analizabil prin *smic*[1], cunoscut prin Transilv., mai ales la plural, având acelaşi sens „fărâmitură; *p. ext.* bucăţică” (*Am o căţea cu dinţii de fier… de-o slobod tot **smicuri** şi bucăţele îl face* – Reteganul, *Luc.* II, 55, după DLR) + suf. *-ăraie*, derivatul în discuţie, colectiv, prin valoarea fundamentală (Sădeanu 1962, 74) şi peiorativ prin cumul (Creţa 1967, 181), din punctul de vedere al calităţii dobândite, a fost explicat de Al. Graur, „Bulletin linguistique” IV (1936), 71 şi de Iordan, *Stil.*, 197, LRA, 198). Mutaţia valorică provine din existenţa în cantitate exagerată a obiectului denumit de termenul primitiv, mai ales când acesta este neplăcut, în consecinţă, prezenţa lui cantitativă devine supărătoare. În cazul de faţă, *smicăraie* defineşte „mulţimea de fărâmituri, rezultate după o masă desfăşurată în mare neglijenţă”.

Smicăruie, cu certă valoare diminutivală, prezintă analiza *smic* + suf. *-ăruie*. Comasarea practicată de DLR s-ar datora modelului CADE urmat îndeaproape, dar care avea alte raţiuni (în limitele unui singur articol, îngloba familia lexicală). E adevărat că şi atestările private de citatul ilustrativ de sprijin au favorizat ambiguitatea. Ciauşanu, *Vâlcea*, de pildă, glosează *smicăraie* „fărâmitură”, eroare a cărei natură ar consta în grafia, neamendată în timp util, ori în necunoaşterea cuvântului.

Cert este că derivatele *smicăraie, smicăruie* ar trebui să beneficieze de articole distincte.

Cât priveşte rezolvarea etimologică, în mod expres, şi aceasta necesită revizuirea bazei derivative, *-ăraie*, ca formativ nominal, fiind incompatibil cu verbul *smicura*.

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

STRÁIŢĂ

Cuvântul-titlu figurează în DLR ca variantă s.v. *traistă* „sac din pânză groasă, prevăzut cu baiere pentru a fi pus pe umeri, în care se păstrează sau se transportă diverse obiecte, produse etc.” Dată fiind poziţionarea în amintitul dicţionar, *straiţă* nu beneficiază de etimologie. De altfel, nici alte lucrări similare nu tratează originea acestuia, limitându-se la indicaţii asupra circulaţiei (SDLR, Transilv. s.v. *traistă*; CADE, Olten., Ban., Transilv., s.v. *straiţă*).

Pentru etimologia cuvântului, presupunem dezvoltarea unor variante fonetice de la forma primitivă *traistă*. Prin anticiparea consoanei [s], ar fi apărut *straistă*, „etapă” multiplu confirmată după DLR (Cihac II, 418, Marian, *O.*, I, 296, idem, *Nunta*, 226, CADE, SDLR, ALR I 1353/576). Ar fi urmat disimilarea totală a aceleiaşi consoane; *straită*, variantă cu foarte multe atestări în ALR I (v. DLR s.v. *traistă*). Din pluralul *străiţi*, dar şi *straiţe* (v. id. *ib.*: *Se aşezară în jurul focului, îşi scoaseră merindea din* ***straiţele*** *lor* – Turcu, 194; *El avea* ***străiţele*** *cele mai proaste* – Sbiera, *P.*, 130), s-ar fi putut reconstitui un singular concordant fonetic: *straiţă*.

STRÁMURĂ

Absent din dicţionare şi din (alte) glosare, *stramură*, pl. *strămuri* „destrămătură, deşirătură” figurează în Ciauşanu, *Vâlcea*: *N-am luat din casa lui nici* ***stramura*** *dracului!* Deşi sursa în care am identificat cuvântul face parte din *Bibliografia* DLR, acesta nu a fost inclus, în repertoriul lexical al literei „S”. L-am semnalat pentru a fi repus în drepturi, împreună cu soluţia etimologică: reconstituire a unui nou singular, din pluralul *strămuri*, indicat, alături de *strămii*, în *Gl. Argeş* pentru *stramă*.

ŞFÁC

Semnificând, după DLR, „laţ folosit la prinderea unor animale sau păsări ori, în trecut, la spânzurarea celor condamnaţi”, răspândit „în Bucov. şi prin Mold.”, *şfac* s.n., în acelaşi dicţionar, figurează cu „et. nec.”; cf. *înşfăca*.

Faţă de poziţia rezervată a DLR, considerăm că lexemul-titlu se poate raporta la verbul *înşfăca*, atât din punct de vedere formal, cât şi semantic: *Ei l-o luat pe bietul Ion şi l-o dus la spânzurătoare. Iară după ce i-o fost pus* ***şfacul*** *în gât nu mult o trecut, la vrun sfert de ceas… mai puţin, că numai ce vine poruncă domnească pe cum că s-o ridicat spânzurătoarea* (*Legende*, 302). După toate probabilităţile, *şfac* constituie un postverbal de la *a înşfăca*.

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

ŞTIRCÁV, ŞTIRÁV

Cu răspândire în nord-vestul Munteniei, adjectivul variabil, *ştircáv* „indispus” a fost înregistrat în DLR, integral, după *Gl. Argeş*, în plus cu precizarea „et. nec.” cf. *ştiráv*: (*Nu ştiu ce am azi, sunt cam* ***ştircav****: nu mă simt în apele mele*). Referitor la proveniență, propunem contaminaţia dintre sinonimele *ştirav* şi *lincav*. Cel dintâi consemnat, de asemenea, în *Gl. Argeş* înseamnă „slab, plăpând, firav” fiind inclus în corpusul DLR. În privinţa originii, dicţionarul-tezaur se mărgineşte la menţiunea „et. nec.”, cf. *ştir*[6] „sterp, steril”, *firav*. Am putea lărgi indicaţiile DLR cu propunerea de a fi luat în calcul şi *ştir*[2] „nume dat mai multor plante erbacee”. Folosit ca hrană pentru păsări şi animale, *ştirul* figura odinioară în alimentaţia oamenilor săraci (cf. *Din* ***ştir*** *şi din ştevie nu-i scoate! D. Stănoiu*, după DLR). Excesul acestuia, ca hrană de bază, explică atitudini de felul următor: *De-aş fi împărat aş trage 500 la talpe cărui ar mai îndrăzni să samene* ***ştir*** *pe faţa pământului* – Alecsandri, după CADE). *Ştircav* ar putea reprezenta o creaţie lexicală deliberată pentru a sugera modul în care se prezintă un individ. În acest caz, în locul succesiunii, s-ar cuveni să admitem contaminaţia dintre elementele indicate. Pentru cel de al doilea, *lincav*, var. lui *ligav*, împrumut de origine slavă, SDLR oferă indicaţia teritorială „prin vestul Munteniei”. Sensurile indicate de SDLR „delicat la mâncare, nemâncăcios, care se îngreţoşează uşor” ar putea motiva contaminaţia *ştirav* + *lincav* şi semantismul cuvântului rezultat: *ştircav* „indispus”.

TERÉU

Consemnat în NALR – Olt., h. 517 / pct. 172, Unirea, Olt., anterior în *Lex. reg.*, II, 17, din fostele raioane Drăgăneşti, Drăgăşani, Râmnicu Vâlcea, Slatina, mai târziu în Bărbuţ, *Dicţ. olt.*, în DGS III s.v., termenul a fost preluat de DLR a cărui prezentare se limitează la răspândire (prin Olt. şi vestul Munt.) şi sens 1. „desiş de pădure măruntă”. 2. „întindere foarte mare (de teren, de apă): *tereu de pădure*, fără să i se stabilească etimologia.

După Zanne, P., VI: 106 „vorba *tereu* are, în limba poporului, ideea de mulţime şi aproape ceva fără margine. Se aude *pădure tereu, tereu de pădure*, când e vorba de o pădure foarte întinsă; *apă tereu* când a plouat mult sau s-a revărsat un râu”.

Ajutându-ne de informaţia lui Zanne, presupunem că mai întâi cuvântul s-a referit la apă (de ploaie, inundaţie) care putea să vină foarte *tare*. Într-un context virtual, *un pârâu tare*, modificarea, din limitele sintagmei este aproape inevitabilă: *pârâu tărău*, survenită poate prin propagare. Argumentul suplimentar ar fi derivatul *nătărău* < *netare* + suf. *-ău*. Modificările fonetice *tărău* > *tăreu* > *tereu* s-ar putea explica prin raportare la primitiv *tărău / tare*.

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

ZURBÁVĂ

Cu înţelesul 1. „răzvrătire”, cunoscut în Bucovina (*Dacă-i mai prind pe argaţii matale grăind cu argaţii mei şi momindu-i, eu te dau în judecată pentru* ***zurbavă*** (Camilar, *N.*, II, 381, după DLR) şi 2. înv. şi reg. „scandal” (*Părinţii fetei ca să nu mai facă* ***zurbavă*** *şi ca să rămâie şi cu sluta măritată i-au mai dat ginerelui hartam pe deasupra – Şez.* VII, 65), *zurbavă* figurează în DLR cu explicaţia „contaminaţie între *zurba* şi *gâlceavă*”.

Fără să contestăm radical propunerea, avansăm o altă posibilitate de implicare în procesul menţionat: *zarvă*, care ar putea să fie chiar prioritar, în raport cu *gâlceavă*, mai ales prin formă şi prin familia lexicală (cf. *zavragii*, faţă de *zurbagii*, acelaşi tip de derivat pentru a exprima agentul!). În multe dintre textele folclorice cele două lexeme apar în proximitate, ceea ce nu poate fi doar o întâmplare: *De astă dată,* ***zurbaua*** *fu mult mai mare, căci toţi înţeleseră deplin acum rostul venirii poterei* (*Legende*, 216) […]. *Când* ***zarva*** *se mai potoli puţin…, bătrânul vornic începu să vorbească*, *id.* 217). „Apropierea” fonetică (…aproape paronimică), dincolo de accentul diferit, *zurbá/zárvă*, semantismul, ca şi derivatele cu acelaşi formant *-giu* îndreptăţesc, mai degrabă, contaminaţia dintre lexemele respective.

IZVOARE ŞI LUCRĂRI DE REFERINŢĂ

ALRR – Munt. şi Dobr.	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, Bucureşti, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.
Bărbuţ, *Dicţ. olt.*	Dorina Bărbuţ, *Dicţionar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
CADE	I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1926–1931].
Ciauşanu, *Vâlcea*	G. F. Ciauşanu, G. Fira şi C. M. Popescu. *Culegere de folclor din judeţul Vâlcea şi împrejurimi*, cu un glosar. Bucureşti, Cultura Naţională, 1928.
Creţa 1967	Zorela Creţa, *Sufixele peiorative*, în SMFC, vol. al. IV-lea, p. 177–195.
DEX	*Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a. Bucureşti, 1986 (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”).
DGS I, III	*Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, literele *A–C*, Bucureşti, 2009; volumul III, literele *P–Z*, Bucureşti, 2011, coord. Maria Marin.

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

DLR	Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 ş.u.
DM	*Dicţionarul limbii române moderne*. Bucureşti, 1958 (Academia Română, Institutul de Lingvistică din Bucureşti).
Gl. Argeş	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*. Bucureşti, Editura Academiei, 1967.
Gl. Olt.	*Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu. Bucureşti, Editura Academiei, 1967.
Iordan, *Stil.*	Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti 1944.
Iordan LRA	Iorgu Iordan, *Limba română actuală, o gramatică a greşelilor*. [Ed. a II-a]. Bucureşti, 1948.
Legende	*De la Dragoş la Cuza-Vodă. Legende populare româneşti*. Antologie, prefaţă şi note de V. Adăscăliţei. [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1966.
Lexic reg., II	*Lexic regional*, II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).
MAT. DIALECT. I	*Materiale şi cercetări dialectale*, [vol.] I [Bucureşti, 1960] (Academia Română. Filiala Cluj. Institutul de Lingvistică).
MDA	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”; *Micul dicţionar academic*, vol. I, literele *A–C*, 2001; vol. II, literele *D–H*, 2002; vol. III, literele *I–Pr*, 2003; vol. IV, literele *Pr–Z*, 2003, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Mocanu, *Colinde*	Augustin Mocanu, *Colinde mioritice din zonele Codrului şi Sălajului*. Baia Mare, Editura Etnologica, 2008.
NALR – Olt.	*Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, 1967–1984.
Nestorescu, *Gl. dialectal*	V. Nestorescu, *Românii timoceni. Glosar dialectal*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
Păsculescu L.P.	Nicolae Păsculescu, *Literatură populară românească*. Adunată de... Cu 30 arii notate de Gheorghe Mateiu. Bucureşti, 1910.
Sădeanu 1962	Florenţa Sădeanu, *Sufixele colective din limba română*, SMFC, vol. al III-lea, p. 41–89.
SDLR	August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Iaşi, 1939.
SMFC I–VI	*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* [Bucureşti]. Editura Academiei, 1959–1972.
Suciu II	Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române*, [vol.] II. *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă.* Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.
Şez.	„Şezătoarea”. Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare. Director: Artur Gorovei, Fălticeni. Anul I, 1892 ş. u.
ŞIO II_1	Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*. I. *Introducerea*. II. *Vocabularul*; 1. *Vorbe populare*. 2. *Vorbe istorice*. Bucureşti, Socec, 1900.
Valea Dunării	*Sărbători şi obiceiuri*, Răspunsuri la Chestionarele *Atlasului etnografic român*. *Românii din Bulgaria.* Volumul II. *Valea Dunării*. Serie nouă. Coordonator: Emil Ţârcomnicu. Autori: Emil Ţârcomnicu, Lucian David, Ionuţ Semuc, Cristina Mihală, Armand Guţă, Bucureşti, Editura Etnologică, 2000.

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)

Vissarion, B. I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă, Povestiri*. Ediţia IV, Bucureşti, [1943].
Vârcol, V V. Vârcol, *Graiul din Vâlcea*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1910 (publicaţiunile Societăţii filologice I).
Zanne P.P. Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*. Vol. I–X, 1895–1912.

NOTES LEXICALES-ÉTIMOLOGIQUES

(Résumé)

L' article contient un groupe de lexèmes surtout du Sud de la Roumaine, discutés et, en même temps, discutables de point de vue étymologique et sémantique. Il est important aussi, qu'une partie de ceux ont été interpretés dans les textes les plus récents, appartenant à la partie méridionale du pays. Les autres, quoique provenant des matériaux dialectaux plus anciens, sont restés outre l'attention des lexicographes.

Cuvinte-cheie: *butuşină, devesă, mânzăţişuri, micşorativ, poajgă, straiţă*.

Mots-clés: *butuşină, devesă, mânzăţişuri, micşorativ, poajgă, straiţă*.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A30639 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:48:21 UTC)